

Kernos

Revue internationale et pluridisciplinaire de religion
grecque antique

1 | 1988
Varia

Ὁ ἀμφηρωισμὸς τοῦ Περειγρίνου Πρώτεως

Minos Kokolakis

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/kernos/79>

DOI : 10.4000/kernos.79

ISSN : 2034-7871

Éditeur

Centre international d'étude de la religion grecque antique

Édition imprimée

Date de publication : 1 janvier 1988

ISSN : 0776-3824

Référence électronique

Minos Kokolakis, « Ὁ ἀμφηρωισμὸς τοῦ Περειγρίνου Πρώτεως », *Kernos* [En ligne], 1 | 1988, mis en ligne le 31 janvier 2011, consulté le 20 avril 2019. URL : <http://journals.openedition.org/kernos/79> ; DOI : 10.4000/kernos.79

Ο ΑΦΗΡΩΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΕΓΡΙΝΟΥ-ΠΡΩΤΕΩΣ

Κατά τήν ὀλυμπιάδα τοῦ 161 μ.Χ. ὁ κυνικός Περεγρίνος-Πρωτεύς γνωστοποιεῖ τήν πρόθεσή του ν' αὐτοπυρποληθῆ στήν ἐπόμενη πανήγυρη (τοῦ 165 μ.Χ.). Πράγματι ἐκπληρώνει τήν ἐπαγγελία του μετά μία τετραετία ὅταν πλῆθος ὀπαδῶν καί ἄλλων πανηγυριστῶν, πού ξεκίνησαν ἀπό τήν Ὀλυμπία, παρακολούθησαν σέ τοπίο τῆς Ἄρπινας τό νυχτερινό θέαμα τῆς ἀπανθρακώσεως τοῦ φιλοσόφου.

Ποιά κίνητρα τόν ὤθησαν στήν ἀλλόκοτη καί γιά τόν ἑλληνορωμαϊκό κόσμον ἀσυνήθιστη πράξη του; Τήν ἐξήγηση θ' ἀναζητήσουμε: α) στήν ἐκδοχή, πού ὑποστηρίζει ὁ Λουκιανός, εἰδικότερα στό λίβελλό του *Περί τῆς Περεγρίνου τελευτῆς*, β) στήν ἀρεταλογία, πού ἀφιερώνει προκαταβολικά στόν ἀρχηγό του μιλώντας σέ γυμνάσιο τῆς Ἡλίδας ὁ ἐνθερμος μαθητής του Θεαγένης, γ) στήν καταξίωση τῆς ὅλης σταδιοδρομίας του, πού ἐπιχειρεῖ ὁ μελλοθάνατος μιλώντας ἀπό τίς βαθμίδες τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Ἄλτεως —μέ βάση βέβαια τίς ἐλάχιστες φράσεις πού κατέγραψε ὁ Λουκιανός— καί τέλος δ) σέ διάφορα συμπληρωματικά στοιχεῖα σχετιζόμενα μέ τήν πολιτεία του καί τίς πιθανές ἐπιρροές ἀπό τό πνευματικό περιβάλλον τῆς ἐποχῆς του.

I

Στό διάλογο *Δραπέται* —ὅπου εἰσάγεται ἀπό τόν Λουκιανό σάν πρόσφατο¹ τό ἐπεισόδιο τοῦ Περεγρίνου— ὁ Ζεὺς ὑπεκφεύγει τήν ἀπορία τοῦ Ἀπόλλωνα γιά τά αἷτια τῆς αὐτοκτονίας τοῦ φιλοσό-

¹ Ἡ συγγραφή τοῦ ἔργου χρονολογεῖται σήμερα στήν καμπή τοῦ 165 πρὸς τό 166 μ.Χ. (βλ. J. SCHWARTZ, *Biographie de Lucien de Samosate*, Bruxelles, 1963, σ. 80, πρβ. R. HELM, λ. *Lukianos*, *RE*, 13 (1927), σ. 1741: «ist offenbar unmittelbar danach (τ.ἔ. nach der Selbst-Verbrennung) geschrieben»).

Ός βασικό κίνητρο τών έπι μέρους πράξεων και τής αυτόκτο-

γπιου.
169 μ.Χ. με στόχο τήν όλη πολιτεια και τήν τελευτή του Περσε-
έπισημαίνεται στο έργο του όλοκληρωσε μετά τήν όλυμπια του
Απόστολη όμωσ μεταστροφή τών αισθημάτων του Αουκιανου του
του Καλυδωνίου κάρπου κλπ.

ματος έπιδεικνυει το κειμήλιον τουτο, όπως οι Τεγεάται το δέριμα
ήλατο ές το πδρ (§ 14) και τώρα ό κάρτος τοθ θαυμαστοθ κτη-
λατο για ν' άποκτησει τή βακτηρία του κυνικου, ήν καταθέσει
σίουρα διακωμωδεύεται το άτομο, που δαπάνησε όλοκληρο-
σεωσ στο φυλάκιο του *Ηρόδου* του *άπαίδευτου*... παρόλο που έκει
Παρόμοια διάθεση προδίδει και ή περιστασιακή μετεια τής καυ-

Πιθανώτατα τόν θεωρεί άκαταλόγιστο ζήλωτη τών Βραχυμάων.
άφορη νά προσάψει στον αυτόχερα Πρωτα ιδιοτελή έλατήρια.
τους έπιδείξει σε μακεδονική μεγалоουπία δέν έχει πρόθεση ότε
«Όταν λοιπόν συγγράφει τους *Αραπτες* ό Αουκιανός για νά
σκηνη στην «Ολυμπια»:

«δέν είναι δά τόσο σπουδαίο, έφόσον και πρόσφατα είδε παρόμοια
καθέρμας *έντροποντες* (§ 7). «τόσο, το τόλμημα τών *Ινδών*
στην *άναβάντες άνεχονται καιόμενοι, οδέν τον σχήματος ή τής*
Ιυμοσοφιστών, οι όποιοι — καθώς μαθαίνει — *έπι πυράν μεγλι-*
πον (§ 4), ένω κατά τόν Δία το έθος έντοπιζεται στην τάξη τών
δοκούντα... και *άποθησκουσι παρδοξόν τινα του θανάτου προ-*
γένοσ «όλον» τών Βραχυμάων, οι όποιοι *βιοδοι τε κατά τά ήμιν*
«Επι πλεον ή Φιλοσοφία έντάσσει στη χορεία τών πιστών τής «τό
του Πρωτες γίνεται σε τόνο μάλλον ήπιο και συγκαταβατικό.
«Όσοδηποτε, στο διάλογο *Αραπτες*, ή άναφορά στην καύση

κι ήθελε ν' άποφύγει έτσι τήν ταυτολογία.
των Ζαμοστών «avait déjà son *De morte Peregrini* en chancier»
σώηση βέβαια είναι σκόπημη κι έξυπακονοει πώσ ό σοφιστής
έμφάνιση τής Φιλοσοφίας έκτρπει πάλι τή συζητηση. Η παρα-
που ατιολογοόσαν τήν άπόφαση νά πεθάνει, άλλ' ή αίφνidia
προθυμοποιείται νά επαναλάβει ατόνοια τά λόγια του κυνικου,
που (§ 2). Υποχωρώντας όμωσ όστερα στην έπιμολη του γιου του

νίας του Πρωτέως στηλιτεύεται τώρα ἡ ἄμετρη φιλοδοξία του, ἡ ὁποία μάλιστα προσωποποιεῖται ὡς Ἐρινὺς καὶ Ποινὴ (§ 30 καὶ 34): *ἅπαντα γὰρ δόξης ἕνεκα γεγόμενος καὶ μυρίας τροπὰς τροπόμενος τὰ τελευταῖα ταῦτα καὶ πῦρ ἐγένετο*³. Ἡ ματαιοδοξία ἐξώθησε στὸ τέλος τὸν *δυσέρωτα τῆς δόξης ἄνθρωπον ὑπὲρ ἅπαντας* (§ 34), τὸν *γέροντα δοξαρίου καταπτύστου ἕνεκα μονονουχὶ κυβιστῶντα ἐν τῷ μέσῳ* (§ 8) νὰ γίνεῖ παρανάλωμα τοῦ πυρός γιὰ νὰ ἐκπλήξει τὸ κοινὸ καὶ ν' ἀνακτήσει τὸν χαμένο θαυμασμό του (§ 20) — ὅπως ἔκανε παλαιότερα ὁ Ἡρόστρατος μὲ τὸν ἐμπρησμό τοῦ Ἀρτεμισίου, ὡς μόνον μέσο γιὰ τὴν ὑστεροφημία του.

Δοξομανία⁴ τοῦ Πρωτέως ἀνιχνεύεται ἀπὸ τὸν Λουκιανὸ σέ κάθε φάση τῆς σταδιοδρομίας τοῦ κυνικοῦ. Ὡς πρὸς τὴν τελευταία του ἐπιπόνηση — «μόνο λείπει νὰ ψηθῆ πάνω στὴ σκηνή» (§ 21: *μόνον οὐκ ἐπὶ σκηνῆς ὀπτῆσει ἑαυτὸν*), ὅπως σαρκάζει ὁ ἀνώνυμος ἀντιρρησίας, πού —φυσικά— ἐνσαρκώνει τὸν συγγραφέα κι ἐξομοιώνει τίς ἔννοιες τοῦ θεάτρου καὶ τῆς ἐπιδεικτικότητάς.

Ἡ ἀδυσώπητη —καὶ καθυστερημένη— ἐτυμηγορία τοῦ Λουκιανοῦ ἐμπνέει ἐξ ἀρχῆς τὴ δυσπιστία μὲ τὴ δογματικὴ μονομέρεια καὶ τίς ἀντιφάσεις της: ὁ κυνικὸς ἐπικρίνεται ὡς ἐρασιθάνατος⁵, πού δραπετεύει ἀπὸ τὴ ζωὴ, ὡς μὴ ὤφειλε, πού σκάβει τὸ λάκκο τῆς πυρᾶς (§ 21), πού διαλαλεῖ στὴν ὀλυμπιακὴ ὁμήγυρη τὸ ἐπικείμενο τέλος του καὶ διαβιβάζει παραινέσεις πρὸς τίς ἑλληνικὲς πόλεις σάν ἀπὸ τὸν τάφο του (§ 41), ταυτόχρονα ὁμως διασύρεται ὡς ψευδολόγος καὶ ὑποκριτῆς, πού, στὴν πραγματικότητα, ὠχρηῖα καὶ τρέμει στὴν ἰδέα τοῦ θανάτου (§ 33, 43, 44). Κατ' ἀντίφαση πάλι πρὸς τὸν ἔπαινο τῶν Βραχμάνων ἀπὸ τὴ Φιλοσοφία (*Δραπ.*, 4) ἡ καρτερία τους πάνω στὴν πυρὰ ὑποβιβάζεται τώρα καὶ αὐτὴ σέ μωρία καὶ κενοδοξία (*Περεγρ.*, 25: *ὥσπερ οὐκ ἐνὸν εἶναι τινὰς*

³ *Περεγρ.*, 1· πρβ. 42: *ἐπὶ δόξῃ δὲ καὶ τῷ παρὰ τῶν πολλῶν ἐπαίνῳ ἅπαντα εἰπόντος αἰεὶ καὶ πράξαντος.*

⁴ Πρβ. ἐπίσης *Περεγρ.*, 2, 4, 12, 14, 18, 20, 25, 27, 34, 38, 44. Παρόλο πού ὁ SCHWARTZ (*Lucien de Samosate, Philopseudes et De morte Peregrini*, Paris, 1951, σ. 85, ἀναγνωρίζει τὴ φιλοδοξία ὡς «la grande explication donnée, dans tout l'opuscule» γιὰ τὸν αὐτοπροαίρετο θάνατο τοῦ Περεγρίνου, ἐντούτοις προσθέτει «mais non la seule». Ἄλλ' ὁ Λουκιανὸς δὲν ἀναφέρει ἄλλη αἰτία.

⁵ *Περεγρ.*, 21: *ἐχρῆν δέ, οἶμαι, μάλιστα μὲν περιμένειν τὸν θάνατον καὶ μὴ δραπετεύειν ἐκ τοῦ βίου.* Κατὰ τὸν στωικίζοντα Κλεομένη τοῦ Πλουτάρχου (*Κλεομ.*, 52 [31]) πρέπει τὸν αὐθαίρετον θάνατον οὐ φυγὴν εἶναι πράξεων ἀλλὰ πράξιν.

καὶ ἐν Ἰνδοῖς μωροὺς καὶ κενοδόξους ἀνθρώπους).

Ὡς ἓνα βαθμὸν θά ἐνίσχυε τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Λουκιανοῦ γιὰ τὰ αἷτια τῆς αὐτοχειρίας τοῦ Πρωτέως ἢ ἀπάντησι τοῦ ἄρρωστου κυνικοῦ πρὸς τὸν γιαντὸ Ἀλέξανδρον, πού προσπάθησε νὰ τὸν ἀποτρέψει ἀπὸ τὴ μελετώμενη καύσι του, ἐφόσον ἢ ἀσθένεια καὶ τὰ γερατεία θά ἔφερναν αὐτομάτως τὸ τέλος του (*Περεγρ.*, 44): *ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἔνδοξος ὁ τρόπος γένοιτ' ἂν πᾶσι κοινὸς ὄν.* Ὡστόσο δὲν εἴμαστε βέβαιοι γιὰ τὴν ἱστορικότητα τοῦ ἐπεισοδίου οὔτε γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῆς στιχομυθίας.

II

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὴ μομφὴ τῆς ματαιοδοξίας ἐπέρριπταν στὸν κυνικὸ καὶ ἄλλοι ἀμφισβητίες (*Περεγρ.*, 4-5). Τὴν κατηγορία βέβαια διαπεύδει ὁ Θεαγένης ὑπενθυμίζοντας στὸ ἀκροατήριον τῆς Ἡλίδας τὴν κάθειρξιν τοῦ φιλοσόφου στὴ Συρία, τὴ δωρεὰ τῆς περιουσίας του στὴ γενέτειρα καὶ τὴν ἐξορία του ἀπὸ τὴ Ρώμη. Ἄναφερόμενος στὴν ὕστατη ἀπόφασιν *διὰ πυρὸς ἐξάγειν τοῦ βίου ἑαυτὸν* ὁ «δευτεραγωνιστής» τῆς «τραγωδίας» τοῦ Πρωτέως παραπέμπει στὰ μυθικὰ παραδείγματα τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ Διονύσου ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπανθρακωθέντος στὸν κρατῆρα Ἐμπεδοκλέους. Τονίζοντας στὴ συνέχειαν τὴν ἀνωτερότητα τοῦ Πρωτέως σὲ σύγκρισιν μὲ τοὺς Ἀντισθένην, Διογένην καὶ τὸν ἴδιον τὸν Σωκράτη φτάνει στὴν κορωνίδα τοῦ ἐγκωμίου του θρηνολογώντας διότι ἀπὸ τὰ δύο καλλιτεχνήματα, πού ἀντίκρυσαν οἱ ἄνθρωποι — τὸ ἔργον τοῦ Φειδία στὴν Ὀλυμπία καὶ τὸν Πρωτέα — «τὸ ἀριστούργημα τῆς φύσεως», ὁ δάσκαλός του, *νῦν ἐξ ἀνθρώπων εἰς θεοὺς... οἰχήσεται ὀχούμενον (= τὸ ἄγαλμα) ἐπὶ τοῦ πυρὸς ὀρφανὸς ἡμᾶς καταλιπόν* (*Περεγρ.*, 6).

Ὁ Θεαγένης λοιπὸν προεξοφλεῖ — ἢ τουλάχιστον διαφημίζει — τὴν προσεχῆ ἀποθέωσιν τοῦ Πρωτέως ὡς ἐπακολούθημα τῆς καύσεως, καθὼς οἱ φλόγες θά ἀνυψώσουν τὸν καέντα ὡς τὸ χῶρον τῶν θεῶν. Κατὰ τὸν R. Pack⁶ ἡ φράσις *ὀχούμενον ἐπὶ τοῦ πυρὸς*

⁶ R. PACK, *The Volatilization of Peregrinus Proteus*, *AJPh*, 67 (1946), σ. 338-9. Τὴν ἀποψη τοῦ PACK ἀποδέχεται καὶ ὁ C. M. EDSMAN, *Ignis Divinus*, Lund 1949, σ. 218.

ἴσως ἀπηχεῖ τῆ θεωρία τῶν νεοπλατωνικῶν περί ὀχήματος, πού σάν «περίβλημα» προστατεύει τήν ψυχή τοῦ ἐμπρησθέντος. Εἶναι ὅμως ἀμφισβητήσιμο κατά πόσον ὁ Θεαγένης καί ὁ κύκλος του ἐκφράζονται μέ ὄρους τῆς νεοπλατωνικῆς δαιμονολογίας. Ὁ συνδυασμός *οἰχθήσεται-ὀχούμενον* ἐνδεχομένως εἶναι ἀπλή παρήχησι' στό ὕφος τῆς κυνικῆς ρητορείας. Ἐνδιαφέρουσα πάντως φαίνεται ἡ μαρτυρία τοῦ Λουκιανοῦ (*Περεγρ.*, 30), ὅτι τό περιβάλλον τοῦ Πρωτέως ὀνόμαζαν τήν καύση «ἐξαέρωση»⁷. *Ἐαυτὸν ἐξαερῶν* θά σήμαινε λοιπόν ἀπελευθέρωση τῆς ψυχῆς καί ἀφομοίωση μέ τόν οὐράνιο αἰθέρα. Στόν ὕστατο λόγο του ὁ Περεγρίνος αἰτιολογεῖ τό διάβημά του ὡς ἐπισφράγιση τῆς «ἠράκλειας» ζωῆς του (*Περεγρ.*, 33): *χρῆναι γάρ τὸν Ἡρακλείως βεβιωκότα Ἡρακλείως ἀποθανεῖν καὶ ἀναμιχθῆναι τῷ αἰθέρι*. Ἡ ἀποτέφρωση τοῦ σώματος ἐπενεργεῖ ὅπως ἀκριβῶς πολλοί ἀντιλαμβάνονται τήν ἀποθέωση τοῦ Ἡρακλέους (Λουκ., *Ἐρμोट.*, 7): *ὥσπερ φασὶ τὸν Ἡρακλέα ἐν τῇ Οἴτῃ κατακαυθέντα θεὸν γενέσθαι· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἀποβαλὼν ὀπόσον ἀνθρώπειον εἶχε παρὰ τῆς μητρὸς καὶ καθαρὸν τε καὶ ἀκήρατον φέρων τὸ θεῖον ἀνέπτατο ἐς τοὺς θεοὺς διευκρινηθὲν ὑπὸ τοῦ πυρός*.

Ἐξ ἄλλου χωρὶς ἐνδοιασμό οἰασδήποτε ἀντιφάσεως πρὸς τήν ἔννοια τῆς *ἐξαερώσεως* ὁ ἀπαθανατισμὸς τοῦ Περεγρίνου εἰκονίζεται ὡς συνάντησι μετὰ τὸν Ἡρακλέα (*Περεγρ.*, 24): *οὐχ ἔπεται τῷ διδασκάλῳ καὶ συνοδεύει παρὰ τὸν Ἡρακλέα, ὡς φησιν ἄπιόντι*. Ἐπίσης ὁ «σιβυλλικός» χρησμός, πού ἐπικαλεῖται ὁ Θεαγένης γιὰ τὸν ἥρωά του, θεσμοθετεῖ πανανθρώπινες τιμές γιὰ τὸν *νυκτιπόλον ἥρωα μέγιστον σύνθρονον Ἡφαίστῳ καὶ Ἡρακλῆι ἄνακτι*.

III

Στό διάστημα πού μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στίς δύο ὀλυμπιάδες (τοῦ 161 καὶ τοῦ 165 μ.Χ.) ὁ κυνικός καί ἡ ἀκολουθία του προβαίνουν σέ ἐνέργειες, πού ὀπωσδήποτε διεγείρουν τό ἐνδιαφέρον τοῦ εὐ-

⁷ «Cliquetis» (SCHWARTZ, *Lucien de Samosate...*, (σημ. 4), σ. 90).

⁸ *ἐνθα ἑαυτοὺς ἐξαερώσουσιν· τοῦτο γὰρ τὴν καῦσιν καλοῦσιν*.

⁹ Τό ὑποκείμενο τοῦ ρήματος διαφορεῖται: εἴτε εἶναι ὁ Θεαγένης (A. M. HARMON, *Lucian*, 1936, LCL, σ. 29) ἢ ὁ Πρωτεύς (SCHWARTZ, ὁ.π. (σημ. 4), σ. 103· K. MRAS, *Die Hauptwerke des Lukian*, Gernsbach, 1954, σ. 489).

ρύτερου κοινοῦ γιὰ τὴ μελετώμενη καύση του: ὁ ἴδιος ἢ «οἱ κατάρτατοι μαθηταὶ του»¹⁰ (§ 28) φροντίζουν γιὰ τὴ γνωστοποίηση «χρησµῶν» πού προφητεύουν τὸν ἀπαθανατισµό του.

Στὴν Ἀθήνα, ὅπου εἶναι σχεδόν μόνιμα ἐγκατεστηµένος ἀπὸ τότε πού ἀπελάθηκε ἀπὸ τὴ Ρώμη (περ. 152 μ.Χ.)¹¹, ἀσκεῖ διδακτικὸ ἔργο πραγματευόμενος θέματα ἠθικοῦ προβληματισμοῦ, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τίς σημειώσεις τοῦ μαθητῆ του Aulus Gellius¹² καὶ ἀπὸ τὸ σύντομο ἀπόσπασμα πού παρεμβάλλει ὁ Τατιανὸς στὸ ἀπολογητικὸ του σύγγραμμα *Πρὸς τοὺς Ἑλληνας* (§ 25). Ἡ ὀλικὴ ἀπώλεια κειµένων τοῦ Πρωτέως ἀποθαρρύνει ὅποιαδήποτε εἰκοτολογία σχετικὴ µὲ ἀνάµειξη προσωπικῶν βιωµάτων καὶ σχεδίων τοῦ κυνικοῦ στὴν ὕλη τῶν μαθηµάτων του. Μαθαίνουµε πάντως ἀπὸ τὸν Λουκιανό¹³ ὅτι συντάσσει καὶ διαβιβάζει ἐπιστολὰς *πάσαις σχεδὸν ταῖς ἐνδόξοις πόλεσιν* µε περιεχόµενο *διαθήκας τινὰς καὶ παραινέσεις καὶ νόµους*. Οἱ πρέσβεις, πού ἐπιλέγονται ἀπὸ τὸν στενὸ του κύκλο γιὰ τὴν ἐπίδοση τῶν κειµένων, χαρακτηρίζονται ὡς *νεκράγγελοι* καὶ *νερτεροδρόμοι*. Οἱ τίτλοι αὐτοὶ ἀποδεικνύουν αὐτοπεποίθηση τοῦ Πρωτέως στὴ χαρακτηριστικὴ του ἀρµοδιότητα νὰ ὀρθοτοµεῖ κανόνες ἠθικῆς καὶ πολιτειακῆς ἀγωγῆς ἀκόµα καὶ µετὰ θάνατον. Γιὰ τὴν ἐκ τῶν προτέρων κατοχύρωση τῆς αὐθεντίας του —καὶ σὲ προφανῆ ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν ἀποστροφή τοῦ παραδοσιακοῦ Κυνισμοῦ πρὸς τοὺς ὄνειροκρίτες, τοὺς μάντιες καὶ τὰ µυστήρια¹⁴ — «πλάττει µύθους καὶ µνημονεύει παλαιοῦς χρησµοῦς», πού προλέγουν τὴ µετάστασή του σὲ *δαίµονα νυκτοφύλακα* καὶ «δέν τὸ κρύβει πῶς ἤδη ποθεῖ βωµοὺς καὶ χρυσοὺς ἀνδριάντες» (*Περεγρ.*, 27). Εἶναι φανερό πῶς ὁ Λουκιανὸς ἐμφανίζει ὡς δική του εἰκασία γιὰ τὸ μέλλον τετελεσµένα γεγονότα (*vaticinium post eventum*)¹⁵, τ.ἔ. καθιέρωση λατρείας καὶ ἀνέγερση ἀγαλµάτων τοῦ Πρωτέως.

Κατὰ τὴν ἐναρκτήρια ἡµέρα τῆς ὀλυμπιάδας τοῦ 165 μ.Χ. µετά

¹⁰ Πρβ. S. DILL, *Roman Society from Nero to Marcus Aurelius*, London, 1905, σ. 354 («some rare lettered Cynic brother set afloat a Sibylline verse, such as abounded in those days»).

¹¹ Πρβ. G. BAGNANI, *Peregrinus Proteus and the Christians*, *Historia*, 4 (1955), σ. 112.

¹² *Noct. Attic.*, 12, 11, πρβ. 8, 3.

¹³ *Περεγρ.*, 41.

¹⁴ Πρβ. *Διογ. Λαέρτ.*, 6, 24 καὶ 39· *Λουκ.*, *Δηµῶνάξ.*, 11 καὶ 37.

¹⁵ H. M. HORNSBY, *The Cynicism of Peregrinus Proteus*, *Hermathena*, 48 (1933), σ. 65.

τόν ἀγῶνα τῶν κηρύκων ὁ Περεγρίνος *μυρίῳ τῷ πλήθει παραπεμπόμενος* — ὅπως παραδέχεται ὁ Λουκιανός— καταφθάνει στὸν κατάμεστο χῶρο τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ ναοῦ τοῦ Διός —τό γνῶριμο βῆμα τῶν ἀγορητῶν— γιά ν' ἀπευθύνει *τόν ἐπιτάφιον αὐτοῦ πρὸ τῆς τελευτῆς*, ὅπως σχολιάζει σαρκαστικά ὁ σατιρικός (*Περεγρ.*, 32).

Ἀπό τῆ μακροσκελῆ ὁμιλία, πού ἐξιστοροῦσε τίς δοκιμασίες πού ὑπέστη ὁ κυνικός *φιλοσοφίας ἔνεκα*, ὁ Λουκιανός ἀποσπᾷ ἐλάχιστες φράσεις προφασιζόμενος πῶς ἀποχώρησε ἀπό φόβο μήπως συντριβῆ *ἐν τοσαύτῃ τύρβῃ*. Ὅπως δὴποτε, ἄκουσε τόν ὁμιλητὴ νά λέει πῶς «ἐπιθυμῶ νά βάλει χρυσῆ σφραγίδα στό χρυσό του βίο»¹⁶, νά πεθάνει μέ τόν τρόπο τοῦ Ἡρακλέους καί ταυτόχρονα νά ὠφελῆσει τοὺς ἀνθρώπους *δείξας αὐτοῖς ὄν χρητὴν τρόπον θανάτου καταφρονεῖν*. Ἔτσι ὅλοι πρέπει νά γίνουν «Φιλοκτῆτες του». Ὡς τὴν πραγματοποίηση τῆς μακάβριας τελετῆς μεσολάβησαν λίγες μέρες. Τῆ συνεχῆ ἀναβολή ἐπεδίωκε —δῆθεν— ὁ μελλοθάνατος γιά ν' ἀποφύγει τῆ δοκιμασία (§ 35) ὥσπου ἔληξε ἡ ἑορτή. Τό πιθανώτερο εἶναι ὅτι ὁ Περεγρίνος καθόρισε τῆ νύχτα τῆς προτελευταίας μέρας τοῦ ἑορταστικοῦ πενθημέρου, ὅταν πιά εἶχε ὀλοκληρωθῆ τό κυρίως ἀγωνιστικό πρόγραμμα καί πολλοί πανηγυριῶτες ἀναζητοῦσαν μέσο μεταφορᾶς γιά τὴν ἐπάνοδο στὸν τόπο τους.

Κοντά στὴν Ἄρπινα (περίπου τέσσερα χιλιόμετρα ἀνατολικά τῆς Ἄλτεως) ἔχει ἀνοιχτῆ ὄρυγμα σέ βάθος 1,50 μ., ὅπου στοίβαξαν φρύγανα καί δαδιά. Ὁ κόσμος ἀποδίδει¹⁷ τὴν ἐκσκαφή τοῦ «βόθρου» καί τὴ συλλογὴ τῶν ξύλων στὸν ἴδιο τόν μελλοθάνατο.

Περασμένα μεσάνυχτα, τῆ στιγμὴ πού ἀνέτελλε ἡ σελήνη, ἐμφανίζεται ὁ Πρωτεύς κρατώντας ἀναμμένη λαμπάδα, περιστοιχισμένος ἀπὸ τόν Πατρέα Θεαγένη, πού ἐπίσης δαδοφορεῖ, καί ἄλλους ἐπιτελεῖς τοῦ Κυνισμοῦ. Ἀποθέτει τὰ καθιερωμένα σύμβολα τοῦ πλανοδίου φιλοσόφου —τό τριβόνιο, τὴν πήρα καί τὴ βακτηρία— καί μένοντας μόνο μέ τόν ρυπαρό χιτῶνα του σκορπίζει λιβάνι πάνω στό σωρό τῶν ξύλων, πού ἔχει ἀναφτῆ στό μεταξύ. Ὑστερα, στρέφοντας πρὸς τὴ μεσημβρία καί δεόμενος γιά τὴν εὐ-

¹⁶ Ἡ ἐπική φράση Δ11 προσαρμόζεται στίς ἀνάγκες τῆς κυνικῆς ἠθικολογίας.

¹⁷ *Περεγρ.*, 20: *καὶ νῦν αὐτὰ ταῦτα θαυματοποιεῖ, ὡς φασι, βόθρον ὀρύττων καὶ ξύλα συγκομιζῶν καὶ δεινὴν τινα τὴν καρτερίαν ὑπισχνόμενος.*

μένεια «δαιμόνων μητρώων καὶ πατρώων», ρίχνεται πάνω στή φωτιά, πού τόν τυλίγει μονομιᾶς (§ 36: *οὐ μὴν ἑωρᾶτό γε, ἀλλὰ περιεσχέθη ὑπὸ τῆς φλογὸς πολλῆς ἡρμένης*).

IV

Ἡ διττή αἰτιολογία του περί ἐπιδείξεως καρτερίας καὶ φιλανθρωπίας ἀπηχεῖ, ὡς ἓνα βαθμό, τῆ δεοντολογία τοῦ παραδοσιακοῦ Κυνισμοῦ, ὁ ἰδρυτῆς τοῦ ὁποῖου Ἄντισθένης καθιέρωσε τόν Ἡρακλέα ὡς ἐνσάρκωση τῶν ἀρετῶν αὐτῶν¹⁸. Ἦδη τόν 4ο αἰ. π.Χ. ὁ φερόμενος ὡς μαθητῆς του Διογένης ὁ Σινωπεύς ἐπαίρεται πῶς βιοτεύει σύμφωνα μέ τόν τρόπο τοῦ Ἡρακλέους¹⁹. Πιό ἐξιδανικευμένος ὁ Ἡρακλῆς τοῦ Δίωτος Χρυσοστόμου²⁰ προβάλλεται στά ὄμματα τοῦ Τραϊανοῦ ὡς σωτήρας τῆς οἰκουμένης — ὄχι ὅμως ἀπό τούς κάπρους καὶ τούς λέοντες ἀλλά ἀπό «ἀνημέρους καὶ πονηρούς ἀνθρώπους καὶ τυράννους ἀλαζόνες». Σύγχρονη μέ τόν Πρωτέα ἡ πρωτόγονη μορφή τοῦ Σωστράτου, ὃν Ἡρακλέα οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν καὶ ᾤοντο εἶναι²¹, ἐμπνέει τήν ὑπόνοια στούς δεισιδαίμονες ὅτι μέ τό γιγάντιο σῶμα του, τήν ὑπερφυσική του ρώμη, τήν ὑπαίθρια δίαιτα καὶ τήν εὐποιία του στήν ἐξόντωση τῶν κακοποιῶν, τῆ διάνοιξη ὁδῶν καὶ τῆ γεφυροποιία²², μετενσαρκώνει τόν μυθικό γόνου τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἄλκμῆνης.

Ἐχει ἐπανειλημμένως τονισθῆ²³ πῶς ἡ ἀπόφαση τοῦ Πρωτέως ἐξάγειν ἑαυτὸν τοῦ βίου δέν ἀντιβαίνει στή στωικο-κυνική παρά-

¹⁸ Διογ. Λαέρτ., 6, 1, 2: *ὅτι ὁ πόνος ἀγαθὸν συνέστησε διὰ τοῦ μεγάλου Ἡρακλέους καὶ Κύρου*. Τρία ἔργα τοῦ Ἄντισθένου ἔχουν θέμα τόν Ἡρακλέα (Διογ. Λαέρτ., 6, 16 καὶ 18).

¹⁹ Διογ. Λαέρτ., 6, 2, 71: *τὸν αὐτὸν χαρακτήρα τοῦ βίου λέγων διεξάγειν, ὅνπερ καὶ Ἡρακλῆς, μηδὲν ἐλευθερίας προκρίνων*.

²⁰ Περὶ βασιλείας, I, 84.

²¹ Λουκ., Δημων., 1. Ἄλλου ὅμως ὁ Λουκιανός — πού δέν ἀπαξίωσε ν' ἀφιερῶσει μονογραφία στόν Σώστρατο — τόν ἐκφαυλίζει ὡς ληστή (*Νεκρ. Διάλ.*, 30) καὶ «ἐπὶ κακίᾳ διαβόητον» (*Ἀλέξανδρ.*, 4).

²² Στόν Φιλόστρατο (*Βίοι σοφ.*, 2, 47 [552-4]) ἀποκορυφώνεται ἡ μυθοπλαστία γιά τόν Σώστρατο (= Ἡρακλέα = Ἀγαθίωνα): πρβ. J. BOMPAIRE, *Lucien écrivain*, Paris 1958, σ. 109 καὶ 340 σημ. 2.

²³ Πρβ. K. v. FRITZ, λ. *Peregrinus (Proteus)*, RE, 19.1, σ. 661.

δοση,²⁴ ή όποία όχι μόνο νομιμοποιεί τήν αὐτοχειρία ώς ἀπαλλαγή ἀπό τά ἐπίγεια δεινά καί ώς λιμάνι σωτηρίας ἀλλά καί προβάλλει ἐκπροσώπους της (όπως λ.χ. τούς Διογένη τόν Σινωπέα, Μητροκλέα, Δημόνακτα κ.ά), πού τερμάτισαν ἐκουσίως τή ζωή τους, μόλις ἔνωσαν ὅτι εἶναι ἀνήμποροι νά ὑπηρετήσουν τίς ἀρχές τοῦ Κυνισμοῦ.

Ἐν τούτοις, οἱ διεκδικήσεις τοῦ Πρωτέως γι' ἀθανασία καί μεταθανάτια λατρεία καθώς καί ἡ ἐπιλογή τῆς πυρᾶς ώς ἐντυπωσιακοῦ τρόπου ἀποβιάσεως τόν διαφοροποιοῦν ἀπό τούς ἄλλους ὀπαδούς τῆς φιλοσοφικῆς αἰρέσεως, παρ' ὅλη τήν ἀναγωγή στήν ἄθληση καί τό θάνατο τοῦ Ἡρακλέους, πού κατέστη τό μυθικό πρότυπο τοῦ κυνικοῦ βίου.

Στήν ἀπόφαση τῆς ὀλοκαυτώσεως ἐπέδρασαν ἀσφαλῶς ἐντονώτερες παρορμήσεις:

Ἐπαινέτης τοῦ Πρωτέως Θεαγένης παρομοιάζει τόν διδάσκαλό του μέ τούς Βραχυᾶνες στήν ἄσκηση τῆς καρτερίας (§ 25). Ἡ ἐξομοίωση δέν εἶναι σχῆμα λόγου καί βέβαια δέν θά ἴγινε χωρίς τή συναίνεση τοῦ δασκάλου. Εἶναι ἀπόλυτα φυσικό νά ἐπηρεάστηκε ὁ Περεγρίνος ἀπό τή νοοτροπία τῶν ἀσκητῶν τῆς Ἰνδίας ὅταν μαθήτευε²⁵ στήν Αἴγυπτο ὑπό τόν Ἀγαθόβουλο, τόν περιώνυμο κήρυκα τοῦ αὐστηροῦ Κυνισμοῦ: Εἶναι χαρακτηριστικό πῶς ὁ Λουκιανός εἰσάγει στό διάλογο *Τόξαιρις* (§ 27) τόν νεαρό Δημήτριον τόν Σουινέα, πού ὑπομένει *τήν ἄσκησιν τήν κυνικήν ὑπό τῶ Ροδίῳ ἐκείνῳ σοφιστῆ* κι ὕστερα κατευθύνεται πρὸς τήν Ἰνδική *παρὰ τούς Βραχυᾶνας* (§ 34). Ἐν εὐσταθεῖ ὁ ταυτισμός τοῦ «Ροδίου σοφιστῆ» μέ τόν Ἀγαθόβουλο δέν εἶναι παράτολμη ἢ εἰκασία τοῦ Dudley²⁶ ὅτι ὁ νεαρός Δημήτριος χρησίμευσε ὡς σύνδεσμος τοῦ Αἰγυπτιώτη κυνικοῦ μέ τούς Βραχυᾶνες. Ἐξ ἄλλου ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ δεύτερη μετά τή Ρώμη μεγαλούπολη τῆς

²⁴ Πρβ. DILL, ὁ.π., σ. 356, σημ. 3 (γιὰ τούς στωικούς): H. BROECKER, *Animadversiones ad Plutarchi libellum, Περὶ εὐθυμίας*, Bonn, 1954, σ. 177-8· M. ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ, *Πλουτάρχεια*, Ἀθήναι, 1971, σ. 27 (= *Φιλολογικά Μελετήματα*, Ἀθήναι, 1976, σ. 216) κ.ά. Ὁ μαθητής τοῦ Μουσωνίου Εὐφράτης μέ τή συγκατάθεση τοῦ Ἀδριανοῦ πήρε τό κῶναιο *ἐθελοντῆς καὶ διὰ τὸ γῆρας καὶ διὰ τὴν νόσον* (*Δίων Κᾶσσ.*, 69, 8).

²⁵ Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 140 καὶ 150 μ.Χ. (πρβ. BAGNANI, ὁ.π. (σημ. 11), σ. 112).

²⁶ A. DUDLEY, *A History of Cynicism*, London, 1937, σ. 175, σημ. 3. Ἐνδοιασμοῦς διατυπώνει ὁ A. M. HARMON, ὁ.π. (σημ. 9), σ. 149, σημ. 1.

αυτοκρατορίας²⁷, ἔγινε χοάνη δεισιδαιμονιῶν καί τοῦ ἀνατολίτικου μυστικισμοῦ. Τά ὑπέρτερα φυλετικά στοιχεῖα (Ἕλληνες, Ἑβραῖοι, Αἰγύπτιοι) ἦταν σέ καθημερινή ἐπαφή μέ τό συρφετό ἀλλοδαπῶν ἐμπόρων, ἐπισκεπτῶν κλπ., ἀνάμεσα στούς ὁποίους ὑπῆρχαν καί Ἴνδοι²⁸. Οἱ πύλες βέβαια τῆς Ἰνδικῆς εἶχαν ἀνοίξει ἀπό αἰῶνες μέ τήν προέλαση τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καί ἀρχαῖοι γραμματολόγοι ἀπένεμαν τό προβάδισμα τῆς φιλοσοφίας στούς Βραχμᾶνες-Γυμνοσοφιστές²⁹, ὅπως στούς Μάγους, Χαλδαίους κ.ἄ. «βαρβάρους».

Μνημονεύονται ἀκόμα καί ὀνόματα Ἑλλήνων φιλοσόφων (Δημοκρίτου, Πύρρωνος κ.ἄ.)³⁰, πού εἶχαν προσωπική ἐπαφή μέ τοὺς ἀπόμακρους ἀσκητικούς διανοουμένους.

Κυρίως ὅμως ἡ καρτερία τῶν Βραχμάνων, πού ἐκδηλώνεται μέ τόν ἐκούσιο ἀφανισμό στίς φλόγες³¹, διατρανώθηκε πανηγυρικά στήν τελευτή τοῦ Καλάνου — τοῦ «φυσιολόγου» ἀσκητῆ ἀπό τά Τάξιλα, πού παραβαίνοντας κοινόν ἔθος τῶν ἐκεῖ φιλοσόφων³² ἀκολούθησε τήν αὐλή τοῦ Ἀλεξάνδρου κατά τήν ἐπιστροφή του στήν Περσία, ὅμως ἀρρώστησε στούς Πασαργάδες (πρώτη φορά στά ἐβδομήντα του χρόνια) καί πῆρε τήν ἀπόφαση νά τερματίσει τή ζωή του «διά πυρός», ἀκολουθώντας τὸν *πάτριον νόμον*³³, γιά ν' ἀποφύγει ἀλλαγὴ στήν *πρόσθεν δίαιταν*³⁴. Οἱ παρακλήσεις τοῦ στρατηλάτη³⁵ δέν μετέβαλαν τή στάση του. Κατόπιν αὐτοῦ ἐκδόθηκε βασιλική ἐντολή νά τιμηθῆ ὁ καιόμενος φιλόσοφος ἀπό σύσσωμο τό στρατό³⁶ μέ παράταξη, πολεμικές ἰαχές καί νικητή-

²⁷ Πρβ. *Δίωνα Χρυσ.*, 32, 35. Ὁ πληθυσμός της κατά τόν 2ο μ.Χ. αἰ. ὑπολογίζεται τουλάχιστον σέ πεντακόσιες χιλιάδες (βλ. R. L. FOX, *Pagans and Christians*, Harmondsworth, 1986, σ. 47). Στό *πλήθος οὐκ ὀλίγον* (§ 9) τῶν Κυνικῶν ὁ Δίων ἀποδίδει εὐθῆνες γιά τίς ὀχλοκρατικές ἐκδηλώσεις καί τήν ἐξαχρείωση τῶν ἡθῶν.

²⁸ *Δίωνα Χρυσ.*, 32, 40.

²⁹ *Διογ. Λαέρτ.*, I, 1 καί 9· πρβ. *Λουκ., Δρακ.*, 6.

³⁰ *Διογ. Λαέρτ.*, 9, 7, 35 καί 9, 11, 61 ἀντίστοιχα.

³¹ «Seit Alexanders Zügen in Aller Munde» κατά τόν J. BERNAYS (*Lucian und die Kyniker*, Berlin, 1879, σ. 59).

³² *Στράβ.*, 15, 1, 68 [717].

³³ *Στράβ.*, 15, 1, 64 [715]· *Πλουτ.*, Ἀλέξ., 69, 7. Πρβ. *Διοδ. Σικελ.*, 17, 107, 5: ὁ δὲ Κάρανος (*sic*) ἀκολουθήσας τοῖς ἰδίους δόγμασι. Ὁ Μεγασθένης (*Στράβ.*, 15, 1, 68 [718]) ἀναιρεῖ αὐτή τήν ἀποψη (*ἐν τοῖς φιλοσόφοις οὐκ εἶναι δόγμα ἑαυτοῦς ἐξάγειν τοὺς δὲ ποιοῦντας τοῦτο νεανικοὺς κρίνεσθαι*).

³⁴ Ἀρριαν., Ἀνάβ., 7, 3, 1. Κατ' ἄλλη παραλλαγή (*Διοδ. Σικελ.*, 17, 107, 2) ἀπεφάσισε τήν αυτοκτονία ὡς τὸ τέλειον τῆς εὐδαιμονίας ἀπειληφώς.

³⁵ *Στράβ.*, 15, 1, 68 [717]· *Διοδ. Σικελ.*, 17, 107· Ἀρριαν., Ἀνάβ., 7, 3, 2.

³⁶ Ἀρριαν., Ἀνάβ., 7, 3, 5.

ρια σαλπίσματα. Τήν έντυπωσιακή τελετουργία, πού έκτυλίχθηκε κοντά στά Σοῦσα, έξιστόρησαν στά ἔργα τους αὐτόπτες μάρτυρες καί ἀξιωματοῦχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου (λ.χ. ὁ ναύαρχος Νέαρχος, ὁ «σωματοφύλαξ» τοῦ ἡγεμόνα Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὁ πρόην μαθητής τοῦ κυνικοῦ Διογένη καί ἀρχικυβερνήτης τοῦ βασιλιᾶ Ὀνησίκριτος, ὁ εἰσαγγελεὺς (ἀρμόδιος ἐπί τῆς ἐθιμοτυπίας) Χάρης ὁ Μυτιληναῖος, ὁ ἱστοριογράφος Ἀριστόβουλος ἀπό τήν Κασσάνδρεια καί, λίγο ἀργότερα, ὁ ἰνδικολόγος πρεσβευτής τοῦ Σελεύκου Ιου Μεγασθένης).

Ἡ ἀπήχηση ὅμως τοῦ συμβάντος παρέμεινε ζωηρή στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες χάρις στίς ἀναδημοσιεύσεις τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων (Κλειτάρχου, Στράβωνος, Διοδώρου τοῦ Σικελιώτη, Πλουτάρχου, Ἀρριανοῦ, Ἀθηναίου, Αἰλιανοῦ), πού συνήθως διαφωνοῦν σέ λεπτομέρειες³⁷ τῆς τελετῆς ἢ στήν ἀποτίμηση τῶν ἐλατηρίων τῆς πράξεως τοῦ Κάλανου. Στήν *Ἱστορική Βιβλιοθήκη* τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτη διασώζονται ἀντιφατικές ἀντιδράσεις αὐτοπτῶν μαρτύρων τῆς σκηνῆς (17, 107, 5): *τῶν δὲ παρόντων οἱ μὲν μανίαν αὐτοῦ κατέγνωσαν, οἱ δὲ κενοδοξίαν ἐπί καρτερίᾳ, τινὲς δὲ τὴν εὐψυχίαν καὶ τὴν τοῦ θανάτου καταφρόνησιν ἐθαύμασαν*. Παρόμοιες εἶναι καί οἱ ἀντιδράσεις στό ἐγγείρημα τοῦ Πρωτέως στήν Ὀλυμπία, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ λίβελλος τοῦ Λουκιανοῦ. Ἀπέναντι σέ παθιασμένους ὀπαδοὺς οἱ ὀρθολογιστές ἢ ἀδιάφοροι χλευάζουν τὴν κενοδοξία τοῦ αὐτόχειρος³⁸.

Σ' εὐρύτερα πάντως στρώματα ὁ Κάλανος έντυπώθηκε ὡς σύμβολο παρρησίας καί τόλμης ἀπέναντι στή βία, τόν πόνο καί τόν θάνατο.

Σχετικά μέ τά ἰδεολογικά κίνητρα τοῦ Πρωτέως, εἰδικότερα, εἶναι χαρακτηριστικό πῶς ὁ Κάλανος, κατά τὴν παραλλαγή πού διέσωσε ὁ Κικέρων³⁹, ἀνεβαίνοντας στήν πυρά θριαμβολογεῖ ὅτι φεύγει ἀπὸ τὴ ζωὴ σάν τόν Ἡρακλέα: «*O praeclarum discessum*», *inquit*, «*e vita, cum ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus excesserit*».

Στὴν Ἀλεξάνδρεια τοῦ Ιου αἰ. μ.Χ. ὁ Ἰουδαῖος Φίλων στό

³⁷ Πρβ. Στράβ., 15, 1, 68 [717-8] (ἀνομολογία τῶν συγγραφέων).

³⁸ Λουκ., Περειρ., 25.

³⁹ *De Divinat.*, 1, 47.

ἔργο του *Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον* (§ 14)⁴⁰ μνημονεύει τὸν Ἰνδοὺ σάν ὑπόδειγμα ἡθους ἀδουλώτου καὶ μάλιστα παραθέτει —προφανῶς ψευδεπίγραφη⁴¹— ἐπιστολή του ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο.

Στίς ἀπειλές τῆς βίαιης ἀπαγωγῆς του ἀπὸ τὴν Ἰνδία ὁ Γυμνοσοφιστὴς φέρεται ὅτι ἀπαντᾷ: *πῦρ μεγίστους τοῖς ζῶσι σώμασι πόνους καὶ φθορὰν ἐργάζεται· τούτου ὑπεράνω ἡμεῖς γινόμεθα, ζῶντες καόμεθα. Οὐκ ἔστι βασιλεὺς οὔτε ἄρχων, ὃς ἀναγκάσει ἡμᾶς ποιεῖν ἃ μὴ προαιρούμεθα.*

Στόν ἐντυπωσιασμό τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ἀσφαλῶς συνέβαλαν ποικίλα συγκινησιακά στοιχεῖα πλουτίζοντα τίς ἐκάστοτε ἀναδημοσιεύσεις, ὡς λ.χ. ἡ μεταφορὰ τοῦ Καλάνου μέ φορεῖο λόγῳ ἀδυναμίας του νά βαδίσει ἢ νά ἱππεύσει· ἡ ὄψη του στεφανωμένου καὶ ὑμνοῦντος τοὺς θεοὺς⁴²· τὰ θυμιάματα, πού σκορπίζονται πάνω στὰ ξύλα, ἐνῶ τὰ χρυσά καὶ ἀσημένια κύπελλα⁴³, πού προσάγονται ὡς κτερίσματα, θά χαριστοῦν⁴⁴ ἀπὸ τὸν ἴδιο στοὺς συνοδοὺς του· ἡ δωρεὰ τοῦ βασιλικοῦ ἵππου, πού θά τὸν μετέφερε, στὸν φιλομαθῆ ἀκροατὴ του Λυσίμαχο⁴⁵· τέλος, οἱ ἀποχαιρετισμοί, ἡ ἱεροπραξία τῆς ἀφιερώσεως προσφερομένου θύματος πού ὁ ἴδιος ἐφαρμόζει στὸν ἑαυτό του⁴⁶, καὶ ἡ δυσοίωνη πρόρρησή του⁴⁷ πῶς σύντομα θ' ἀνταμώσει τὸν Ἀλέξανδρο στὴ Βαβυλώνα.

Ἄλλ' ἢ κορυφαία στιγμή τοῦ δράματος, ὅπου συγκλίνουν οἱ ποικίλες παραλλαγές, ὑπῆρξε ἡ ἀκίνησία τοῦ Ἰνδοῦ κατὰ τὴν ἐξέ-

⁴⁰ Βλ. F. H. COLSON, *Philo.*, 1941, LCL, 9, σ. 62 κ.εξ. καὶ R. HERCHER, *Epistolographi Graeci*, Parisiis, 1873, σ. 192. Πρβ. AMBROS., *Ep.*, 37, 34.

⁴¹ KROLL, λ. *Kalanos*, *RE*, 20 (1919), στ. 1545· H. BERVE, *Das Alexanderreich auf prosopogr. Grundlage*, München, 1926, 2, σ. 188.

⁴² Ἄρριαν., Ἀνάβ., 7, 3, 3.

⁴³ Καὶ ὁ Περεγρίνος (§ 36) ἤτει λιβανωτὸν.

⁴⁴ Ἡ δωρεὰ συνάδει μέ τὴν ἰνδικὴ ἐθμοτυπία (βλ. A. HILLEBRANDT, *Der freiwillige Feuertod in Indien und die Somaweih*, SBAW, 1917, 8 Abt., σ. 4 σημ. 3)· πρβ. BERVE, ὅ.π. (σημ. 41), σ. 187, σημ. 2.

⁴⁵ Ἐνα τῶν «σωματοφυλάκων» τοῦ Ἀλεξάνδρου, γνωστὸν γιὰ τὰ φιλοσοφικά του ἐνδιαφέροντα (Ἄρριαν., Ἀνάβ., 7, 3, 4: *Λυσιμάχῳ χαρίσασθαι, τῶν τινι θεραπευόντων αὐτὸν ἐπὶ σοφίᾳ*).

⁴⁶ Πλουτ., Ἀλέξ., 69, 6: *κατασπείσας ἑαυτὸν καὶ τῶν τριχῶν ἀπαρξάμενος*. Ὁ γνωστός ἀπὸ τὸν Ὅμηρο (Γ., 273· Τ, 254· ξ, 422) θρησκευτικὸς τύπος ἀποτελεῖ καὶ ἰνδικὸ ἔθος (βλ. HILLEBRANDT, ὅ.π. (σημ. 44), BERVE, ὅ.π. (σημ. 41), J. R. HAMILTON, *Plutarch, Alexander (A Commentary)*, Oxford, 1969, σ. 192).

⁴⁷ Πρβ. *Κικέρωνα*, *De Divinat.*, I, 47, καὶ VAL. MAX., I, 8 ext. 10.

λιξη τῆς καύσεως: κατακλιθεῖς καὶ συγκαλυψάμενος οὐκ ἐκινήθη τοῦ πυρός πλησιάζοντος, ἀλλ' ἐν ᾧ κατεκλίθη σχήματι, τοῦτο διατηρῶν ἐκαλλιέρησεν ἑαυτὸν (Πλουτ., Ἀλεξ., 69, 7). Ἄλλες ἀφηγήσεις ἀπεικονίζουν τὸν Κάλανο καθισμένο⁴⁸ νὰ ὑπομένει τὴν ὀλοκαύτωση: π.χ. Στράβων, 15, I, 65 (κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ὀνησικρίτου): ὑπαλειψάμενον δὲ καὶ καθίσαντα ἐπὶ τὴν πυρὰν ὑφάψαι κελεύειν ἀκίνητον δὲ καίεσθαι· πρβ. Λουκιανό, Δραπ., 7: οὐδὲν τοῦ σχήματος ἢ τῆς καθέδρας ἐντρέποντες.

Ἡ παραπάνω περιγραφή παρουσιάζει ἐκπληκτικὴ φραστικὴ ὁμοιότητα μὲ τὴν ἔκθεση τελετουργικῆς αὐτοκτονίας βουδδιστῆ μοναχοῦ ἀπὸ τῆ Σαϊγκόν (στὶς 11 Ἰουνίου 1963): «For ten minutes, as the flames roared... Thich Quang Duc sat motionless, without a cry of pain, his hands folded in his lap... Finally the monk fell backward, his fire-blackened legs kicking convulsively for several minutes. Then he was still⁴⁹».

Στὸ ἔβδομο βιβλίο τῆς Ἀναβάσεως ὁ Ἀρριανὸς ἐπισφραγίζει τὴ λεπτομερῆ του ἔκθεση περὶ Καλάνου μὲ τὸ ἐπόμενο ἐπιμύθιο, πού ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸν Nissen (*Rhein.Mus.*, 43 (1888) 254) ὡς εὐμενῆς ὑπαινιγμὸς στὴν πράξη τοῦ Πρωτέως, πού πρέπει νὰ ἦταν μᾶλλον πρόσφατη (Ἀνάβ., 7, 3, 6): κρατερόν τε ἐστὶ καὶ ἀνίκητον γνώμη ἀνθρωπίνη ὅ,τι περ ἐθέλει ἐξεργάσασθαι. Ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος ὑπαινιγμὸς θεωρεῖται ἡ γνώμη τοῦ συγχρόνου του περιγητῆ Πausanία (6, 8, 4), πού γράφοντας γιὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ νικηφόρου (456 π.Χ.) παγκρατιαστῆ Τιμάνθους ἀποδίδει τὴ μετέπειτα αὐτοπυρπόληση τοῦ ἀθλητῆ σὲ παράκρουση: ὅποσα δὲ ἤδη τοιαῦτα ἐγένετο ἐν ἀνθρώποις ἢ καὶ ὕστερόν ποτε ἔσται, μανία μᾶλλον ἢ ἀνδρεία νομίζοιτο ἂν κατὰ γε ἐμὴν γνώμην.

V

Ἡ ἐπανάληψη τῆς πράξεως τοῦ Καλάνου στὴν Ἀθήνα⁵⁰ τὸ 19

⁴⁸ Στὴν περιοχὴ τῆς τερατολογίας ἀσφαλῶς ἀνήκει ἡ παραλλαγή στὸν Αἰλιανό (*Ποικίλ. Ἱστορ.*, 2, 5, 6): ὁ δὲ περιληφθεὶς ὑπὸ τῆς φλογὸς ἀτρέπτως εἰστήκει, καὶ οὐ πρότερον ἀνετράπη πρὶν ἢ διελύθη..

⁴⁹ T. MAITLAND — ST. WEISS, *Raising the Stakes (The Vietnam Experience)*, Boston 1982, σ. 72-75.

⁵⁰ R. BERNHARDT, *Athen, Augustus und die Eleusinischen Mysterien*, *AM*, 90 (1975), σ. 233-237· D. KIENAST, *Augustus (Princeps und Monarch)*, Darmstadt, 1982, σ. 375.

π.Χ. — ἴσως μάλιστα παρουσία τοῦ Ὀκταβιανοῦ⁵¹— ἀνανέωσε τή φήμη τῆς Ἰνδικῆς «καρτερίας»: Ὁ Ζάρμαρος (ἢ Ζαρμανοχηγᾶς) — πού ὡς πρέσβυς τοῦ ἡγεμόνα του Πώρου (ἢ Πανδίωνος) ἐξεπλήρωσε μέ ἄλλους δύο τή διπλωματική ἀποστολή του⁵² στή Σάμο, ὅπου συνάντησε τόν Αὐγουστο— ἦρθε ὕστερα στήν Ἀθήνα, μυσθίθηκε στά Ἐλευσίνα μυστήρια (ἐτεροχρονισμένα γιά νά μετάσχει γιά τήν ἐποπτεία καί ὁ αὐτοκράτορας)⁵³ κι ἀπεφάσισε νά τεματίσει πιά τή ζωή του «κατά τόν πάτριον νόμον». Μέ ἀλειμμένο⁵⁴ τό κορμί του καί φορώντας μόνο ἓνα ζῶμα ἔπεσε γελώντας πάνω στήν πυρά.⁵⁵ Ὁ Στράβων ἀντλεῖ τίς σχετικές πληροφορίες του ἀπό τόν Νικόλαο τόν Δαμασκηνό, πού διευκρινίζει ὅτι μερικοί Ἰνδοί προκρίνουν τέτοιο τρόπο αὐτοκτονίας πάνω στή δυστυχία τους ζητώντας ἔτσι «ἀπαλλαγὴν τῶν παρόντων», ἄλλοι ὅμως — καί μέσα σ' αὐτούς ἦταν καί ὁ Ζάρμαρος— *ἐπ' εὐπραγία· ἅπαντα γὰρ κατὰ γνώμην πράξαντα μέχρι νῦν ἀπιέναι δεῖν μή τι τῶν ἀβουλήτων χρονίζοντι συμπέσοι*. Ἡ ἐπιγραφή πού χαραχτήκε στό μνήμα τοῦ Γυμνοσοφιστῆ ἐκφράζει τήν πίστη του στόν ἀπαθανατισμό του, πού ἐξασφάλιζε μέ τή σωματική του ἐκμηδένιση:

Ζαρμανοχηγᾶς Ἰνδὸς ἀπὸ Βαργόσης κατὰ τὰ πάτρια Ἰνδῶν ἔθνη ἑαυτὸν ἀπαθανάτισας κεῖται.

Ἡ εὐφροσύνη⁵⁶ τοῦ Ζαρμάρου καθὼς ρίχνεται στίς φλόγες πηγάζει ἀκριβῶς ἀπὸ τή βεβαιότητα τῶν Βραχμάνων γιά καλύτερη καί ἀγνότερη ζωή⁵⁷, ὅπως βεβαιώνει ὁ Δάνδαμις (κατά τόν

⁵¹ Πρβ. *Δίωνα Κάσσ.*, 54, 9, 10: *εἶτε καὶ ἐξ ἐπίδειξιν τοῦ τε Αὐγούστου καὶ τῶν Ἀθηναίων — καὶ γὰρ ἐκεῖσε ἦλθεν (= ὁ Αὐγουστος).*

⁵² Πρβ. *Monumentum Ancyranum*, E. DIEHL, *Res Gestae Divi Augusti (Kleine Texte)*, VI, 31 (λατιν.) = XVI, 31 (ἑλλην.)· καὶ P. A. BRUNT - J. M. MOORE, Oxford, 1967/1984, σ. 54-55, 73-74.

⁵³ *Δίωνα Κάσσ.*, 54, 9, 10: *τῶν μυστηρίων καίπερ οὐκ ἐν τῷ καθήκοντι καιρῷ, ὡς φασι, διὰ τὸν Αὐγουστον καὶ αὐτὸν μεμνημένον γενομένων*. Δέν ἐπαληθεύεται ὁ ἰσχυρισμός τοῦ O. KERN, (λ. *Mysterien*, *RE*, 16.2 (1935), σ. 1255) ὅτι ὁ Αὐγουστος ὑπέδειξε τήν ἀναβολή τῶν μυστηρίων «damit sie ein sonderbarer und Heiliger namens Zarmaros noch mitmachen könnten».

⁵⁴ Τήν ἴδια προετοιμασία ἔκαναν καί παλαιότερα (Στράβ., 15, 1, 65 [716] = Ὀνησίκριτος FGtH 134, F 17: *ἐξάγειν ἑαυτὸν διὰ πυρός, νήσαντα πυράν, ἐπαλειψάμενον δέ...*

⁵⁵ Στράβ., 15, 1, 73 [720]: *καὶ δὴ καὶ γελῶντα ἀλέσθαι γυμνὸν λίπ' ἀλημιμένον ἐν περιζώματι ἐπὶ τὴν πυράν*.

⁵⁶ Πρβ. τόν POMPONIUS MELA (ἐπὶ Κλαυδίου) γιά τούς σοφούς τῆς Ἰνδικῆς πού αὐτοπυρπολοῦνται *laeti et cum gloria* (*Chorograph.*, 3, 65).

⁵⁷ Πρβ. HILLEBRANDT, ὁ.π. (σημ. 44): «die Hoffnung auf Brahman's Himmel».

ιστοριογράφο Μεγασθένη), Στράβ., 15, 1, 68 [718]): *ἀποθανὼν δὲ ἀπαλλάξαιτο τῆς τετραχωμένης ἀπὸ γήρωσ σαρκὸς μεταστὰς εἰς βελτίω καὶ καθαρώτερον βίον.*

Τό μνημεῖο τοῦ πυρποληθέντος Γυμνοσοφιστῆ μέ τήν προσηγορία «τοῦ Ἴνδοῦ» διατηρεῖται ἀκόμα κι ἐπιδεικνύεται κατά τόν 2ο μ.Χ. αἰ., ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος (Ἀλέξ., 69, 8), πού — ὡς γνωστόν— πέρασε πολλά χρόνια στήν Ἀθήνα, ἐκπαιδευόμενος ἢ μελετώντας, κι ἀργότερα πολιτογραφήθηκε στή δεύτερη πατρίδα του ὡς φυλέτης τῆς Λεοντίδος. Θά ἦταν ἐπομένως ἄτοπον ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ὁ Περεγρίνος, πού ἀπό τό 152-3 μ.Χ. κατοικεῖ σχεδόν μονίμως στήν Ἀθήνα, ἀγνόησε τήν ὕπαρξη τοῦ μνημείου τοῦ Ζαρμάρου ἢ ἀδιαφόρησε γιά τήν ἱστορία τοῦ Γυμνοσοφιστῆ καί τό ἐντυπωσιακό του τόλμημα. Ἀντιθέτως, τό ζωντανό ἐνδιαφέρον του θά τοῦ ὑπαγόρευε ἡ τάση του πρός τό μυστικισμό τῶν Βραχμάνων, πού πίστευαν *τὸν μὲν ἐνθάδε βίον ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι, τὸν δὲ θάνατον γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφῆσασιν*⁵⁸.

Ἦσως στήν ἴδια πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα ἐντάσσεται καί ἡ τελευταία μετονομασία⁵⁹ τοῦ κυνικοῦ σέ *Φοῖνικα* (*Περεγρ.*, 27), ἐφόσον βέβαια δέν εἶναι πλάσμα⁶⁰ τοῦ ἀνελέητου βιογράφου του. Ὁ ἰσχυρισμός⁶¹ ὅτι ὁ θρύλος τῆς ἀποτεφρώσεως τοῦ Ἰνδικοῦ ὄρνέου, πού ἀναγεννιέται ἀπὸ τήν τέφρα του, ἦταν μᾶλλον πρόσφατος κατά τό χρόνο συντάξεως τοῦ λιβέλλου — ἄρα δέν εὐσταθεῖ τό νόημα, πού δίνει στήν ἐπωνυμία ὁ Λουκιανός⁶²— ἀναιρεῖται μέ τήν προσθήκη παλαιότερων μαρτυριῶν⁶³, πού ἐπισημαίνονται σέ στίχους ποιητῶν τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ., ὅπως τοῦ Στατίου (*Silv.*, 2, 4: *senio nec fessus inertī scandet odoratos Phoenix felicior ignes*) καί τοῦ Μαρτιάλη (*Epigr.*, 5, 7: *Assyrios renovant incendia nidos / una decem quotiens saecula vixit avis*).

⁵⁸ Σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ Μεγασθένη (*Στράβ.*, 15, 1, 59 [713]).

⁵⁹ Σχετικά μέ τή σημασία τῆς ἐπωνυμίας Πρωτεύς βλ. H. HORNSBY, ὁ.π. (σημ. 15), σ. 75-76.

⁶⁰ Τοῦτο δέν ἀποκλείεται κατά τόν SCHWARTZ, Lucien de Samosate, ὁ.π. (σημ. 4), σ. 105.

⁶¹ SCHWARTZ, ὁ.π., σ. 104.

⁶² *Περεγρ.*, 27: *ὅτι καὶ Φοῖνιξ τὸ Ἰνδικὸν ὄρνεον ἐπιβαίνειν πυρᾶς λέγεται πορρωτάτω γήρωσ προβεβηκῶς.*

⁶³ Βλ. EDSMAN, ὁ.π. (σημ. 6), σ. 182 κ.έξ.

Ἐκ τῆς στιγμῆς, πού ὁ γερασμένος κυνικός ἐδραίασε τήν πεποιθήση στόν μεταθανάτιο ἀφηρῶισμό του ὡς ἔπαθλο τῆς «ἠράκλειας» ἀσκήσεως, δέν ἦταν ἀστοχη ἢ ἐξομοίωσή του μέ τόν Φοίνικα, πού θύμιζε ἄλλωστε τήν καύση τῶν Βραχμάνων καί μέ τήν αὐτοκρατορική ἀποθέωση κατέστη ἔμβλημα παλιγγενεσίας καί αἰωνιότητος.

VI

Ἐκ τῶν παραπάνω ἐκτεθέντων συνάγεται ὅτι κατά τό τελευταῖο τουλάχιστον στάδιο τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τοῦ Πρωτέως, ἰδιαίτερα μάλιστα στήν ἀπόφαση τῆς ἐπιδεικτικῆς ὀλοκαυτώσεως, συνέτειναν ἀποφασιστικά οἱ ἐπόμενοι παράγοντες:

α) Ἡ μυθική κι ἐξιδανικευμένη μορφή τοῦ Ἡρακλέους, πού ἐξ ἀρχῆς στάθηκε τό πρότυπο τῶν Στωικῶν καί Κυνικῶν ὄχι μόνο μέ τούς ἄθλους του στήν ἐπιδίωξη τῆς ἀρετῆς ἀλλά καί ὡς «πυρρίκαυστος» ἥρωας πάνω στήν Οἴτη⁶⁴.

β) Ἡ στωικο-κυνική παράδοση γιά τό προνόμιο, κι ἐνίοτε καθήκον, τῶν ἀνθρώπων *ἐξάγειν ἑαυτούς* καί τά παραδείγματα φιλοσόφων, πού πραγμάτωσαν τίς ὑποθήκες τους ὡς αὐτόχειρες.

γ) Ὁ μυστικισμός τῆς Ἀνατολῆς καί ἡ πεποίθησις στή μεταθανάτια εὐδαιμονία σέ συνάρτησι μέ τήν ἐντυπωσιακή «καρτερία» τοῦ Καλάνου καί τοῦ Ζαρμάρου κατά τήν ὀλοκαύτωση.

Στήν ἀποτελεσματικότητα τῶν ἀνωτέρω παραγόντων, φυσικά, συνέβαλε καί ὁ χαρακτήρας τοῦ Πρωτέως καθῶς καί ἡ ἐπιρροή τῶν λαϊκῶν, ἰδίως, μαζῶν πού δημιουργοῦσαν τίς προϋποθέσεις γιά τήν ἀνάδειξη καί κατοπινή λατρεία *θεῶν ἀνδρῶν*. Ὡς πρός τό χαρακτήρα του ἔχουμε δύο σχεδόν ἀντιμαχόμενες ἐκτιμήσεις: α) τήν ἀγαθή ἐντύπωση, πού ἀπεκόμισε ὁ Aulus Gellius ἀπό τίς συχνές ἀκροάσεις του στό φτωχόσπιτο τοῦ Περεγρίνου (in quodam tugurio extra urbem)⁶⁵ δηλ. ἐνός «σοβαροῦ καί συνεποῦς ἀνθρώπου» —ἀπό τόν ὁποῖο ἄκουσε ὁ ἴδιος «ἀφέλιμα καί ὑψηλά διδάγματα»— ταυτόχρονα ὁμως αὐστηροῦ διδασκάλου, πού ἐπι-

⁶⁴ R. HIRZEL, *Der Selbstmord*, AfRW, 11 (1908), σ. 283.

⁶⁵ *Noct. Attic.*, 12, 11, 1.

κρίνει δημοσία Ρωμαῖο ἀκροατή (γιατί στέκεται ἀδιάφορος καί χασμουριέται) ἀδιαφορώντας ἄν ὁ νεαρός προέρχεται ἀπό τήν ἀριστοκρατική τάξη τῶν ἰπέων⁶⁶, β) τήν εἰκόνα⁶⁷ τοῦ φιλολοῖδορου κυνικοῦ ἀκραίων τάσεων, πού ὄχι μόνο ἀντιπολιτεύεται τίς ἐπίσημες ἀρχές καί ὑποδαυλίζει ἔνοπλη ἐξέγερση στήν Πελοπόννησο, ἀλλά καί χλευάζει προσωπικά τόν αὐτοκράτορα Ἄντωνίνο τόν Εὐσεβῆ *πρώτατον αὐτὸν καί ἡμερώτατον εἰδῶς* (Περεγρ., 18), ἐξυβρίζει τόν εὐεργέτη τῶν ἑλληνικῶν πόλεων Ἡρώδη τόν Ἀττικό⁶⁸ (§ 19) γιά τήν ὑδροδότηση τῆς Ὀλυμπίας καί ἐπιτιμᾷ τόν πρῶην συσπουδαστή του Δημῶνακτα, ὅτι δέν φέρεται σάν κυνικός⁶⁹ (*Δημῶναξ, οὐ κυνᾶς*) γιά νά πάρει ὅμως τήν ἀπάντηση ἀπό τόν πνευματώδη καί εὐπροσήγορο φιλόσοφο πῶς ἡ διαγωγή τοῦ Πρωτέως δέν εἶναι ἀνθρώπινη (*Περεγρίνε, οὐκ ἀνθρωπίεις*).

Ὡς πρός τή συμβολή τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος στή δημιουργία «θείων ἀνδρῶν», πού ἐπιβάλλουν τήν αὐθεντία τους καί ἀνταμείβονται μέ θρησκευτικές τιμές, εἶναι διδακτικό τό σχόλιο τοῦ Λουκιανοῦ (Περεγρ., 13), παρ' ὅλο πού ἐντοπίζεται στήν εὐδοκίμηση τοῦ Περεγρίνου μέσα στήν κοινωνία τῶν Χριστιανῶν τῆς Παλαιστίνης: *ἦν τοίνυν παρέλθη τις εἰς αὐτοὺς γόης καί τεχνίτης ἀνθρωπος καί πράγμασι χρῆσθαι δυνάμενος, αὐτίκα μάλα πλούσιος ἐν βραχεῖ ἐγένετο ἰδιώταις ἀνθρώποις ἐγγανών*. Τοῦτο ἀσφαλῶς εὐσταθεῖ γιά τύπους πολυμήχανους, πού ἐκμεταλλεύονται τήν εὐπιστία τῶν ἀφελῶν, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀβωνοτειχίτου. Ἡ ἐπιβολή τοῦ Πρωτέως στοὺς φανατισμένους ἀκολουθούς του ἐπήγαξε ἀπό διαφορετικές ιδιότητες⁷⁰.

Τίς διαδοχικές ἐναλλαγές ἰδεολογίας (καί ἴσως καί τήν αὐτοχειρία) τοῦ Πρωτέως ἐρμηνεύει ὁ E. R. Dodds⁷¹ ὡς ἐκδηλώσεις

⁶⁶ *Aulus Gellius, Noct. Attic.*, 8, 3: *quem in modum et quam severe increpauerit audientibus nobis Peregrinus philosophus adulescentem Romanum ex equestri familia, stantem segnem et assidue oscitantem...* Δυστυχῶς μόνο οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων τοῦ 8ου βιβλίου ἔχουν περισωθῆ.

⁶⁷ Ὅπως βέβαια τήν προβάλλει, τελείως μεροληπτικά, ὁ Λουκιανός.

⁶⁸ Πρβ. *Φιλοστρ., Βίοι σοφ.*, 2, 563-564. Ὁ Φιλόστρατος, πάντως, ἐξαίρει τήν τόλμη τοῦ Πρωτέως: *ἦν μὲν γὰρ τῶν οὕτω θαρραλέως φιλοσοφούντων ὁ Πρωτέως οὗτος, ὡς καί ἐς πῦρ ἐαντὸν ἐν Ὀλυμπία ῥῆναι*.

⁶⁹ *Λουκ., Δημῶναξ*, 21.

⁷⁰ Πρβ. P. LABRIOLLE, *La réaction païenne*, Paris, 1934, σ. 101 κ.ά.

⁷¹ E. R. DODDS, *The Greeks and the Irrational*, Berkeley-London, 1951 (1973), σ. 253, 267-8: «turned from his sins first to Christianity...» (σ. 253), «this need was rooted in a family situation... the sinister rumour that Peregrinus was a parricide» (σ. 268).

αίσθημάτων ένοχής και μετανοίας για τίς «άμαρτίες» του. Έτσι τόν έξομοιώνει μέ τόν δεισιδαίμονα στά *Ήθικά* του Πλουτάρχου (168D), πού *έξω κάθηται σακκίον έχων ή περιεζωσμένος ράκεσι ρυπαροίς, πολλάκις δέ γυμνός έν πηλῶ κυλινδούμενος έξαγορεύει τινάς άμαρτίας αύτου και πλημμελείας*. Ο παραλληλισμός είναι άτυχής, όχι μόνο διότι τά λεγόμενα νεανικά έγκλήματα, πού προσάπτονται στόν Περεγρίνο από τόν Λουκιανό — πάντοτε άνωνώμως και άορίστως— σταχυολογούνται από τό άπόθεμα τυποποιημένων *ψόγων*, πού μεταχειρίζεται ή σοφιστική ρητορεία, αλλά κυρίως διότι τά χαρακτηριστικά του δεισιδαίμονος (κατά Πλούταρχο) άπουσιάζουν από τόν μαχητικό «άντιστασιακό», πού ύποδουλίζει τά πλήθη και προκαλεί τούς ιθύνοντες ή (ύπό άλλην ιδιότητα) διδάσκει τήν άποφυγή τών άμαρτημάτων «όχι από τόν φόβο τιμωρίας ή όνειδους άλλ' από ζήλο του δικαίου και τής άξιοπρεπείας και συναίσθηση καθήκοντος», όπως σημειώνει ό Gellius ⁷².

Αναρωτιέται όμως κανείς άν ή πολύχρονη συμβίωση μέ τούς χριστιανούς ⁷³ και άνάληση ποιμαντικών καθηκόντων στην παλαιστινιακή εκκλησία δέν άφησε άνεξίτηλα βιώματα, πού —έστω και ύποσυνείδητα— έπηρέασαν τή μετέπειτα πορεία του Πρωτεύος ως τήν άπόφαση νά πυρποληθί. Η έμμογή τών χριστιανών στην πίστη τους και ή περιφρόνηση του θανάτου ήταν κοινή διαπίστωση «έθνικών» συγγραφέων και Ρωμαίων άξιωματούχων του 2ου μ.Χ. αί. ⁷⁴ και προβάλλονται στά κείμενα τών «μαρτυρίων», πού γνωστοποιούνται στους πιστούς.

Στίς έπιστολές του ό έπίσκοπος Άντιοχείας Ίγνάτιος, πού θά εκτελεσθί (γύρω στό 117 μ.Χ.) στό ρωμαϊκό άμφιθέατρο εύχεται νά γίνει *θηρίων βορά, δι' άν ένεστιν θεου έπιτυχείν*. Και διευκρινίζει παραστατικώτερα τή σκέψη του (*Ρωμ.*, 4, 1-2): *Σίτός είμι Θεου και δι' όδόντων θηρίων αλήθομαι, ίνα καθαρός άρτος εύρεθώ του Χριστου... όναίμην τών θηρίων τών έμοι ήτοιμασμένων... πύρ και σταυρός θηρίων τε συστάσεις, άνατομαί, διαιρέσεις, σκορπισμοί όστέων... κακαί κολάσεις του διαβόλου έπ' έμέ*

⁷² *Noct. Attic.*, 12, 11, 3 («iusti honestique studio et officio»).

⁷³ Τό διάστημα είναι άπροσδιόριστο (120-140 μ.Χ., BAGNANI, ό.π. (σημ. 11), σ. 112).

⁷⁴ Πρβ. *Plin., Epist.*, 10, 96· *Επίκτ., Διατρ.*, 4, 7, 6· *Μάρκ. Αύρήλ.*, 11, 3· *Λουκ., Περεγρ.*, 13 (*καταφρονοϋσι του θανάτου και έκμεόντες αυτούς επιδιδάσιν*).

έρχέσθωσαν ἵνα Χριστοῦ ἐπιτύχω. (§ 5, 2).

Τέσσερις περίπου δεκαετίες ἀργότερα ὁ ἀποδέκτης τῶν τελευταίων ὑποθηκῶν τοῦ Ἰγνατίου ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος ὑπομένει τό μαρτύριο τῆς πυρᾶς ὑπό τίς ἰαχές τῶν θεατῶν στό κατάμεστο στάδιο τῆς πόλεως,⁷⁵ ἀφοῦ ἀψήφησε τούς ἐκβιασμούς τοῦ ἀνθυπάτου.

Ἀσφαλῶς ὁ Περεγρίνος ἐγνώριζε λεπτομέρειες ἀπό τήν καταδίκη τοῦ Ἰγνατίου καί τή *χαρὰ τῆς μαρτυρίας*⁷⁶, πού διαπνέει τίς ἐπιστολές του. Ἐπίσης δέν ἀποκλείεται νά ἐνημερώθηκε —παρ' ὄλο πού ἀποξενώθηκε ἀπό τήν Ἐκκλησία— γιά τό τέλος τοῦ Πολυκάρπου⁷⁷. Ὅπως δὲν ἀποκλείεται, στά μέσα τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., ἦταν πασίγνωστη στούς «ἐθνικούς» ἡ ἐθελουσία τῶν ἀθλητῶν τῆς νέας πίστεως —ἀν ἤθελε νά τούς συναγωνισθῇ στήν «καρτερία»— πού ἐπιδείκνυαν *ἀναλησία τῶν συμβαινόντων*⁷⁸ ἀπέναντι στήν *ἐλπίδα καί ἐποχήν τῶν πεπιστευμένων καί ὁμιλίαν πρός Χριστόν*⁷⁹. Οἱ περιπτώσεις ἦταν τόσο πολλές ὥστε ὁ Μάρκος Αὐρήλιος⁸⁰ νά τίς αἰτιολογεῖ ὡς κενή ἀντίδραση στήν ἐξουσία (*κατά ψιλὴν παράταξιν*) καί θεατρική ἐπίδειξη ἄσχετη πρός τά κίνητρα τοῦ σοβαροῦ φιλοσόφου (*λελογισμένως καί σεμνῶς... καί ἀτραγῶδως*), πού προετοιμάζεται νά πεθάνει.

Τό τέλος τοῦ Περεγρίνου τροφοδότησε τήν περίφοβη φαντασία τῶν ἀφελῶν μέ σημεῖα καί τέρατα, πού συνώδευσαν δῆθεν τήν καύση του, γιά τήν ἐπινόηση καί διάδοση τῶν ὁποίων ὁ Λουκιανός διατείνεται πώς εἶναι ὁ ἴδιος ὑπεύθυνος. Ἔτσι ἐξουδετερώνει κάθε ἄλλη ἐρμηνεία.

Μίνως Μ. ΚΟΚΟΛΑΚΗΣ

Ἐρεχθείου 25
117 42 Ἀθήνα

⁷⁵ *Εὐσεβ., Ἐκκλησ. Ἱστορία*, 4, 15, 36-39 = MUSURILLO, *The Acts of the Christian Martyrs*, Oxford, 1972 (1979), Μαρτυρ. Πολυκ., 15-16.

⁷⁶ Πρβ. *Εὐσέβιο, Ἐκκλησ. Ἱστ.*, 5, 1, 34.

⁷⁷ Χρονολογεῖται μᾶλλον μεταξύ 156 καί 159 μ.Χ. (MUSURILLO, ὁ.π., σ. XIII).

⁷⁸ *Μαρτ. τῶν ἐν Λουγδούνῳ τελειωθ.* (MUSURILLO, ὁ.π., σ. 66, § 19).

⁷⁹ MUSURILLO, ὁ.π. (σημ. 75), σ. 80, § 56.

⁸⁰ *Εἰς ἑαυτ.*, 11, 3.